

תפילות לגשם - במדרש

מים ראשונים: כבר הקדמנו לסקור את התפילות לגשם במקרא בדברינו [תפילות לגשם במקרא](#) במועד זה בשנה האחרת. שם הבטחנו להמשיך, כמתבקש, בתפילות לגשם במדרש והנה הגיע מועד פירעון השטר. עם זאת, ברור שאיננו מתיימרים לכסות את כל התפילות לגשם המצויות במדרש!

בראשית רבה פרשה יג - גשם בראשית

"כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ" - מזכיר שם מלא על עולם מלא.¹ א"ר חלפאי: כשם שהוא מזכיר שם מלא על עולם מלא, כך הוא מזכיר שם מלא בירידת גשמים. אמר ר' שמעון בר יוחאי: שלושה דברים שקולים זה בזה, ואלו הם: ארץ, אדם ומטר ... שאם אין ארץ - אין מטר, ואם אין מטר - אין ארץ, ואם אין שניהם - אין אדם. אמר ר' הושעיה: קשה היא גבורת גשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית.²

"ואדם אין לעבוד את האדמה" - ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה, כאלהיה וכחוני המעגל.³

תענית כד ע"ב - תפילת ר' חנינא בן דוסא מול תפילת הכהן הגדול

רבי חנינא בן דוסא הוה קא אזיל באורחא, אתא מיטרא. אמר לפניו: ריבונו של עולם, כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער? פסק מיטרא. כי מטא לביתה, אמר לפניו: ריבונו של עולם! כל העולם כולו בצער, וחנינא בנחת? אתא מיטרא. אמר רב יוסף: מאי אהניא ליה צלותא דכהן גדול לגבי רבי חנינא בן דוסא.⁴ דתנן: היה מתפלל תפילה קצרה בבית החיצון.⁵ מאי מצלי? רבין בר אבא בר אדא דאמרי תרוייהו משמיה דרב יהודה: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא השנה הזו גשומה ושחונה.⁶ שחונה מעלייתא היא? אדרבה, גריעותא היא! אלא: אם שחונה - תהא גשומה וטלולה.⁷ ואל יכנס לפניך תפילת עוברי דרכים.⁸

¹ שם מלא - ה' אלהים, שם הוי"ה ושם אדנות. כמו "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים", שם שאגב מאפיין את כל פרק ב של ספר בראשית, סיפור הבריאה השני בו נזכר הפסוק: "ואד יעלה מן הארץ" (להלן). "הארץ" כאן שבבריא היא לפיכך "עולם מלא".

² ומכאן אולי גם טעם מעניין נוסף לקריאת ספר בראשית בשמיני עצרת ושמחת תורה בו גם מתחילים להזכיר גבורת גשמים. השנה החקלאית וספר בראשית קשורים בגשם הראשון שהקב"ה המטיר על האדמה לאחר בריאת האדם, הוא הגשם הראשון שאנו מייחלים לו עם פרוס השנה החקלאית החדשה, שהיא מעין בריאה מתחדשת בכל שנה ושנה. ומה עם שמחת תורה? גם כאן יש קשר יפה לגשם: "אמר ר' תנחום בר חיאי: גדולה ירידת גשמים ממתן תורה, שמתן תורה שמחה לישראל, וירידת גשמים שמחה לכל העולם, לבהמה ולחיה ולעופות, שנאמר: פקדת הארץ ותשוקקיה (תהלים סה י)" (מדרש תהלים (בובר) מזמור קיז). עוד על שמחת גשם לכל העולם, ראו דברים רבה ז' בשיח של ר' יוחנן עם הגוי ששאל אותו: מתי אנו ואתם שמחים?

³ שידעו להתפלל על הגשם ואחרים שנראה להלן. בחרנו לפתוח במדרש זה אשר מקשר בין התפילות לגשם במקרא והתפילות במדרש שנראה להלן. מדוע באמת לא המטיר ה' אלהים מטר מיד לאחר בריאת העולם? תשובת המקרא היא פשוטה: "ואדם אין לעבוד את האדמה". אבל המדרש דורש: אין בני אדם **שיתפללו** על הגשם. שלושה דברים שקולים ושלושים זה בזה, אומר ר' שמעון בר יוחאי: ארץ, אדם ומטר. הארץ והמטר משתוקקים וצריכים זה לזה, אבל שניהם גם יחד צריכים "לצלע השלישית" - היא האדם. לטבע לבד אין קיום (לא כולם בימינו יסכימו עם דעה זו) והוא משתוקק לתפילת האדם. נכון שאם אין ארץ ומטר אין אדם, אך גם אם אין אדם שיתפלל, אין מטר וממילא אין גם ארץ (צומחת ופעילה). ראו גם בראשית רבה יג ט: "מפני ד' דברים חזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן ... שיהיו הכל תולין עיניהם כלפי מעלה ... לשום שפלים למרום". ולעצם קביעת המדרש שאלהיה וחוני הם מתפללי הגשם המובהקים, יש לדון ולהשיב, כפי שנראה להלן. שים לב שהמדרש נוקט בלשון: "להעביד את הבריות להקב"ה" ולא להתפלל. בכך הוא רומז מחד גיסא ללשון המקרא: "ואדם אין לעבוד את האדמה" אבל מאידך גיסא גם מדבר בלשון חכמים שעבודה היא תפילה.

⁴ מה מועילה תפילתו של הכהן הגדול לגבי תפילתו של "עושה נפלאות" כר' חנינא בן דוסא! ברצותו, כשהולך בדרך והגשם מפריע לו, עוצר את המטר; וברצותו, כשהגיע לביתו ויושב ספון בו, מחדש את המטר.

⁵ מסכת יומא פרק ה משנה א: " ... ומתפלל תפלה קצרה בבית החיצון ולא היה מאריך בתפילתו שלא להבעית את ישראל".

⁶ הגמרא כאן (וכן במקבילה במסכת יומא) שואלת איך תיתכן שנה שחונה (חמה) יחד עם גשומה ולכן משנה את הנוסח ל: "גשומה אם שחונה", היינו, אם נגזר עליה שתהיה שחונה (חורף חם שפירושו בד"כ גם מיעוט גשמים), תהיה בכל זאת גשומה. אבל הנוסח בירושלמי הוא: "שחונה, גשומה וטלולה". נראה שהירושלמי, שהכיר אולי טוב יותר את אקלים ארץ ישראל, איננו רואה כאן כל בעיה. התפילה היא שיהיה חורף גשום (ואח"כ גם קיץ עם הרבה טל), בלי קרה שפוגעת ביבולים.

⁷ לצד תפילותינו על הגשם (המטר) מן הראוי לזכור תמיד את הטל שחינויותו רבה לא רק בחודשי הקיץ הארוכים בהם פוסק הגשם אלא גם בחורף. אולי בגלל ההפסקות הארוכות שיש לעתים בין גשם לגשם. ראו דברינו בשבח הטל בדף [לך לשלום גשם - בוא בשלום טל](#) במועד תן טל ומטר - ז' בחשוון. ראו שם בפרט קללת אליהו שבשעת כעסו על עם ישראל גזר "חי ה' ... אם יהיה השנים האלה טל ומטר וכו' " ומדרש תנחומא הקובע שעל המטר שמע לו הקב"ה, אבל על הטל לא שמע.

⁸ למקורות נוספים לתפילת הכהן הגדול, ראו יומא נג ע"ב, ירושלמי יומא פרק ה דף מב עמוד ג, ויקרא רבה כ, פסיקתא דרב כהנא כו, תנחומא פרשת אחרי מות ועוד. ראו דברינו [תפילת הכהן הגדול ביום הכיפורים](#). הבאנו מקור זה בגלל הסיפור על ר' חנינא בן דוסא שתפילתו גברה על זו של הכהן הגדול. ובאמת צריך להבין איך ר' חנינא בן דוסא עשה מעשה זה שהוא לכאורה אנוכי ובלתי מתחשב, אלא אם נאמר שהייתה זו שנת ברכה ולא חסרו גשמים. והמאיר עינינו עוד בהבנת סיפור זה, יבורך.

מסכת תענית דף כג ע"א-ע"ב - חוני המעגל ואבא חלקיה

תנו רבנן: פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים. שלחו לחוני המעגל: התפלל וירדו גשמים! התפלל ולא ירדו גשמים. עג עוגה ועמד בתוכה ... אמר לפניו: ריבונו של עולם! בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זו מכאן עד שתרחם על בניך.⁹

אבא חלקיה בן בנו של חוני המעגל היה, וכשנצרך העולם לגשם היו חכמים שולחים אצלו שיבקש רחמים וירד גשם. פעם אחת נצרך העולם לגשם, שלחו חכמים שני תלמידי חכמים אליו שיבקש רחמים וירד גשם ... אמר לאשתו: יודע אני שחכמים באו משום הגשם, נעלה לגג ונבקש רחמים, אולי יתרצה הקב"ה ויביא מטר, ולא נחזיק טובה לעצמנו ... קדמו ועלו העננים מאותה פינה שאשתו עמדה בה ...¹⁰

מדרש תהלים (בובר) מזמור קיז - תפילת אליהו

... היה הקב"ה מפתה לאליהו שילך ויראה אל אחאב, שנאמר: "לך הֲרָאָה אֶל אַחָאָב וְאֶתְנָה מָטָר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (מלכים א יח א).¹¹ אמר לו אליהו: היאך אני הולך, ועד עכשיו לא עשה עוד תשובה?! אמר לו הקב"ה: כשהייתי משקה את עולמי, אדם אחד היה בעולם והשקיתי את עולמי בעבורו, שנאמר: "ואד יעלה מן הארץ" (בראשית ב ו), אף עכשיו: "לך הראה אל אחאב ואתנה מטר" (מלכים א יח א).¹²

מסכת תענית דף כד עמוד א - תפילת המזכה בקידוש ומלמד תינוקות

רבי גזר תענית ולא בא הגשם. ירד לפניו שליח הציבור אילפא, אמר: "משיב הרוח" – ונשבה הרוח. "מוריד הגשם" – ובא הגשם. אמר לו: (רבי לאילפא): מה מעשיך?¹³ אמר לו: אני גר בעיירה שהיא דחוקה בכסף ואין בה יין לקידוש ולהבדלה.. ואני טורח ומביא יין לקידוש ולהבדלה ומוציא אותם ידי חובתם. רב הזדמן למקום אחד, גזר תענית ולא בא הגשם. ירד לפניו שליח הציבור, אמר משיב הרוח ונשבה הרוח, אמר מוריד הגשם – ובא הגשם.¹⁴ אמר לו: מה מעשיך? - אמר לו: מלמד תינוקות אני, ואני מקריא (מלמד מקרא) לבני עניים כבני עשירים. וכל מי שאין לו לשלם, אינני לוקח ממנו דבר. ויש לי בריכה של דגים, וכל ילד שמתרשל בלימודו, אני משחד אותו בהם. ואני מרגיע אותו ומפייס אותו עד שהוא בא וקורא.¹⁵

⁹ סיפור חוני המעגל הוא מתפילות הגשם הידועות ביותר במדרש ואף אנו שלחנו בו יד בדברינו **סיפור חוני המעגל – עיון מחדש** בשמיני עצרת. ראו אזכורו של חוני המעגל גם בדברינו **בשוב ה' את שיבת ציון** ביום העצמאות. ע"פ, ידועה בקורתם של חז"ל על מעשיו של חוני, כפי שבאו בדבריו של ר' שמעון בן שטח: "צריך אתה להתנדות, ואלמלא חוני אתה גוזרני עליך נידוי. אבל מה אעשה שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שמתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו" (ברכות יט ע"א, תענית שם).

¹⁰ הסיפור של אבא חלקיה נכדו של חוני המעגל, הוא המשך של סיפור חוני הסבא ובא להציג את שיטת חכמים שלא נחה דעתם ממה שעשה חוני המעגל ובקשו להראות שכוח הנכד שפעל בתפילה ומעשים טובים לא פחות ואולי עדיף מכוח הסבא "עושה הנפלאות". ואגב אורחא למדנו שכוחה של האשה עדיף על שניהם, משום שקרובה הנאתה את העניים מפני שהיא מצויה בבית ופיתה בידה. (כך גם כוחה של אשתו של מר עוקבא בגמרא כתובות סז ע"ב). ראו שם עוד הסיפור על נכד נוסף של חוני המעגל, חנן הנחבא: "חנן הנחבא בר ברתיה דחוני המעגל הוה. כי מצטרך עלמא למיטרא הוה משדרי רבנן ינוקי דבי רב לגביה, ונקטי ליה בשיפולי גלימיה ואמרו ליה: אבא, אבא, הב לן מיטרא. - אמר לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, עשה בשביל אלו שאין מכירין בין אבא דידיה מיטרא לאבא דלא יהיב מיטרא". וכבר הקדשנו כאמור דף מיוחד **לחוני המעגל** (ושני נכדיו) במועד זה.

¹¹ אליהו הוא שעוצר את המטר, בפרק יז הקודם, מדעת עצמו, ככתוב: "ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב חי ה' אליהי וישאל אשר עמדת לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי". במקרא לא ברורה הסיבה לגזרה זו, והמדרש, במסכת סנהדרין קיג ע"א, מציע הסבר הקשור לפרשת חייאל בית האלי שבנה את ירחו ושפל את שני בניו (מלכים א סוף פרק טז). ע"פ, כל אותם שלוש השנים, בהם אליהו עצמו נאלץ לנדוד צפונה בעקבות הבצורת הקשה, לא התרכז לבו ולא ביקש רחמים על ישראל ולא התפלל לגשם. וכאן, הקב"ה מצווה אותו ללכת ולהיראות אל אחאב (ואולי גם לעשות מעשה שלא פורש בכתוב) ואז הקב"ה יחדש את הגשם ותיפסק הבצורת. אז איפה כאן תפילתו של אליהו על הגשם?

¹² יש שרואים את תפילת אליהו לגשם בפסוקים הבאים, בפרק יח במלכים א, לאחר תום הטקס בהר הכרמל: "ואליהו עלה אל ראש הפסוק ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכיו ... ויהי בשביעית ויאמר הנה עב קטנה ככף איש עלה מים ויאמר עלה אמר אל אחאב אסר וירד ולא יעצרה הגשם". ראו פירושי רש"י ורד"ק שם. אבל גם לשיטתם, לא מיד נענה אליהו לתפילתו על הגשם, רק בפעם השביעית: "ויאמר אל נצרו עלה נא הבט דרך ים ויעל ויבט ויאמר אין מאומה ויאמר שב שבע פעמים". לא באנו להאריך כאן בתפילת אליהו, אשר שייכת כאמור לחלק של **תפילות לגשם – במקרא**, רק רצינו להשלים את הערה 3 לעיל ולהראות, שעפ"י מדרש זה לפחות, חוני ואליהו אינם הדוגמאות הקלאסיות של תפילות לגשם ויש בעייתיות במעשיהם. ראו איך מדרש זה וגם מדרש בראשית רבה בו פתחנו מפרשים את הפסוק: "ואד יעלה מן הארץ" באופן שונה לחלוטין.

¹³ הטובים שבזכותם בא הגשם. פשיטא שלא התפילה עצמה היא הגורמת, אלא מעשיו הטובים של המתפלל. וכאן, שליח ציבור.

¹⁴ ראו סיפור זה "בריכת הדגים", בספרה של רות קלדרון, השוק, הבית, הלב – אגדות תלמודיות, הוצאת כתר, ירושלים, 2001.

¹⁵ פרק שלישי במסכת תענית (בתלמוד הבבלי) מכיל סיפורים רבים על תפילות ותעניות לגשם, מהם שנענו ומהם שלא נענו ולא נוכל להביא את כולם. ראו שם שביית הנשיא (ראש הגולה?) גזרו תענית ולא ירד המטר ובא ר' אושעיא והטיח בהם ביקורת, שבהם, "עיני העדה", האשם. לעומתו ראו שם הסיפור על רבי יהודה נשיאה שגזר תענית ולא ירד גשם. נאנח ואמר: ראו ההבדל

תלמוד ירושלמי תענית פרק ג הלכה ד - הבת החצופה והבת הכשירה¹⁶

רבי לעזר עבד תעניתא ולא איתנחת מיטרא, עבד ר' עקיבה תענית ונחת מיטרא.¹⁷ נכנס (ר' עקיבא) ודרש לפנייהם. אמשול לכם. משל למה הדבר דומה? למלך שהיה לו שתי בנות, אחת חצופה ואחת פשירה. בכל פעם שצריכה הייתה החצופה לבקש איזה דבר נכנסה לפניו. אמר (המלך): תנו לה מה שרוצה ותלך לה. וכאשר הבת הכשירה נכנסה לבקש לפניו, היה מאריך רוחו והיה שמח לראותה ולשמוע את בקשותיה.¹⁸ וכי מותר לומר כן? אלא שלא לחלל שם שמים בי ר' אלעזר.¹⁹

ירושלמי תענית פרק א הלכה ד - המטפל בזנות

איתתמי לרבי אבהו פנטקקה יצלי ואתי מיטרא.²⁰ שלח ר' אבהו והביאו, אמר לו: מה אומנותך? אמר לו: חמש עבירות אני עושה בכל יום. אני שוכר זונות, משפך (ומיפה) את התיאטרון, מכניס את בגדי הזונות לרחיצה, מטפח ומרקד לפנייהן, ומנגן בכלי זמר לפנייהן.²¹ אמר לו: ומה טוב עשית? אמר לו: יום אחד, אותו אדם,²² היה מנקה את התיאטרון, באה אישה אחת ועמדה לפני העמודים ובכתה. ואמרת לי: מה לך? ואמר לי: בעלה של אותה אישה²³ חבש בבית האסורים והיא מוכנה להשכיר עצמה לזנות.²⁴ ומכרתי את מיטתי והמצע שעליה ונתתי לה את הכסף ואמרת לי: לך ופדי את בעלך ולא תחטאי. אמר לו, ראוי אתה להתפלל ולהתענות.²⁵

ויקרא רבה פרשה לד יד - תפילתו של ר' תנחומא

בימיו של ר' תנחומא היו צריכין ישראל למטר. באו אצלו, אמרו לו: רבי, גזור תענית שירד מטר. גזר תענית פעם ראשונה ושניה ולא ירדו גשמים. פעם שלישית קם ודרש, אמר להם: כל העם יחלקו מצווה.²⁶ עמד אדם אחד, נטל ממה שהיה לו בתוך ביתו ויצא לחלק בשוק. פגעה בו גרושתו, אמרה לו: זכה בי,²⁷ שמיום שיצאה

בין דורו של שמואל הנביא שהתפלל וירד גשם אפילו בקיץ ובין דורי שאין תפילתי מועילה אפילו בזמן שצריך לגשם. ומתוך שהצטער כל כך וחלשה דעתו, בא הגשם. אנחה וחולשת הדעת גם הם תפילה. ראו שם גם על רב נחמן שחלשה דעתו וכן על רב פפא בעמוד הבא, שהתבייש מכך שהיה חלוש ולא צם בתענית וגם חולשות אלה הביאו את הגשם.

¹⁶ התמקדו עד כאן בתלמוד הבבלי, נביא כעת גם סיפור או שניים מהתלמוד הירושלמי, גם הם ממסכת תענית.
¹⁷ ר' אלעזר עשה תענית ולא ירד מטר, ר' עקיבא עשה תענית וירד מטר. מכאן ואילך נביא את הירושלמי בתרגום לעברית בעזרת פירוש ידיד נפש.

¹⁸ ולא היה נותן לה מבוקשה מיד. והנמשל הברור הוא: אני ר' עקיבא כמו הבת החצופה ולפיכך נענו לי מיד על מנת לסלקני ואילו ר' אלעזר הוא הבת הכשירה שהקב"ה מתאוה לשמוע תפילתו ובקשותיו. ראו המדרשים שהקב"ה מתאוה לתפילתם של הצדיקים, החל מהאמהות העקרות (בראשית רבה מה ד, בדברינו עתירה בפרשת תולדות) ועד בני ישראל במצרים ובים סוף (שמות רבה כא ה, שיר השירים רבה ב ב – "יונתי בחגווי הסלע השמיעני את קולך"). ראו גם פרק קודם בירושלמי שם, תענית ב א, הביטוי "חציפא נצח לכשירא" בהקשר עם מעשיהם של אנשי נינוה שהרעיבו והצמיאו את הבהמות ואמרו לקב"ה: אם אין אתה מרחם עלינו, אין אנחנו מרחמים עליהם". ראו דברינו אנשי נינוה ביום הכיפורים. אולי סיפור זה עומד ברקע של השאלה על רבי עקיבא: וכי מותר לעשות כן? עוד על חוצפה, ראו דברינו חוצפא כלפי שמיא בפרשת בלק.

¹⁹ ראו שם גם על ר' יהושע בן לוי שהתפלל על אנשי הדרום וירדו להם גשמים ואילו ר' חנינא התפלל על אנשי ציפורי ולא ירדו להם גשמים. אמרו: לא ר' יהושע בן לוי מוריד גשמים לאנשי הדרום ולא ר' חנינא מונע גשמים מאנשי ציפורי. אלא אנשי הדרום לבם רך ונכנע ושומעים לדברי תוכחה ואנשי ציפורי לבם קשה ולא נכנעים מדברי תורה".

²⁰ נראה לר' אבהו (בחלומי) שאדם בשם פנטקקה (שהיה מפורסם בחטאים) יתפלל וירדו גשמים. (ואכן, אותו אדם התפלל וירדו גשמים). מכאן ואילך נביא את הירושלמי בתרגום לעברית בעזרת פירוש ידיד נפש.

²¹ יש מפרשים שמבינים שמעשים אלה הם מכוונים ומגונים, ראו פירוש פני משה שמוסיף שהיה מייפה את הזונות ומרקד לפנייהם "עד שיבואו המזנים אצלן". ולפיכך שואל אותו ר' אבהו: בכל זאת, איזה מעשה טוב עשית (שבזכותו ירדו גשמים)? אך יש שמפרשים שפנטקקה ניסה לשמר איזשהו צלם אנושי של הזונות ולהקל מעליהן את סבלן.

²² היינו הוא עצמו, דיבור עצמי בגוף שלישי.

²³ היינו היא עצמה, דיבור עצמי בגוף שלישי.

²⁴ ובממון שתקבל תפדה את בעלה.

²⁵ עוד בירושלמי שם הסיפור על החמר שמכר את חמורו על מנת שאשה לא תרד לזנות כדי לפדות את בעלה, על החסיד מכפר אימי שמזכיר מאד את הסיפור על אבא חלקיה שהזכרנו בקצרה לעיל ועוד. ובשני התלמודים לא סקרנו את כל הסיפורים והתפילות לגשם והרוצה להעמיק בנושא ישלים בעצמו.

²⁶ שהעיקר הוא לא התענית, אלא עשיית מעשים טובים. וכדברי המשנה במסכת תענית פרק ב משנה א: " ... הזקן שבהן אומר לפנייהן דברי כבושין: אחינו, לא נאמר באנשי נינוה (יונה ג') וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה". וסתם "מצווה" היא צדקה ומהמשך הסיפור אנחנו לומדים שר' תנחומא שילב בדרשתו את הפסוקים מישעיהו פרק נח שנראה להלן.

²⁷ זכה בי או סכה (הסתכל) בי היא לשון נקיה של בקשת נדבה. ראו בסיומו ו לעיל באותו מדרש: "אמר ר' זעירא: אפילו שיחתם של בני ארץ ישראל תורה היא. כיצד? אדם אומר לחבירו: זכה בי, הזדכה בי, זכה עצמך בי. ר' חגי אומר: סכה בי, הסתכל בי. סכה בי - מה הייתי והסתכל בי - מה אני (כעת)". ומצאנו בירושלמי מסכת פאה פרק ח הלכה ח וכן בירושלמי תענית פרק א הלכה ד את הביטוי: "זכה עמי".

אותה אישה מביתך לא ראתה טובה. כיון שראה אותה ערומה ובצרה גדולה נתמלא עליה רחמים ונתן לה, על שום "ומבשרך לא תתעלם".²⁸ צפה בהם אדם אחד, הלך ואמר לרבי תנחומא. אמר לו: רבי, מה אתה יושב כאן ועבירה כאן. אמר לו: מה ראית? אמר לו: ראיתי אדם פלוני מסיח עם גרושתו ונותן לה פרוטות. אילולא שהוא חשוד עמה, היה מסיח עמה ונותן לה פרוטות? שלח ר' תנחומא והביאו. אמר לו: בני, אין אתה יודע שהעולם עומד בצער, בני אדם עומדים בצער, הבהמה עומדת בצער ואתה מבקש גרושתך ונותן לה פרוטות? אין אתה יודע שלא נאה הוא? אמר לו: ולא כך דרשת: "ומבשרך לא תתעלם"? ואתה אמרת: כל העם יצאו ויחלקו מצווה. עמדתי ונטלתי ממה שהיה בתוך הבית ויצאתי לחלק בשוק. פגעה בי גרושתי ואמרה לי: זכה באותה אישה שמיים שיצאה מביתך לא ראתה טובה! כיון שראיתיה ערומה ובצרה גדולה נתמלאתי עליה רחמים ונתתי לה על שום "ומבשרך לא תתעלם". באותה שעה הגביה רבי תנחומא פניו לשמים ואמר לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, ומה אם זה שהוא בשר ודם ואכזרי ולא היה עליו מזונותיה, נתמלא עליה רחמים ונתן לה, אנו שאנו בני בניך בני בחוניך אברהם יצחק ויעקב ומזונותינו עליך²⁹ - על אחת כמה וכמה שתמלא עלינו רחמים. באותה שעה ירדו גשמים ונתרווח העולם.³⁰

מגילת תענית (ליכטנשטיין) הסכוליון - כ' באדר גשמים בעיתם

ואומר ונתתי גשמיכם בעתם. ומעשה שנתענו בימי שמואל הקטן וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה כסבורים העם לומר שבח הוא להם.³¹ אמר להם: הרי אתם דומים למלך שכעס על בנו, אמר לאפוטרופוס שלו: אל תיתן לו פרנסתו, עד שיבכה ויתחנן לפני.³²

²⁸ גם כאן הכוונה היא למעשים ולא לתענית, ולא בכדי מצוטט קטע זה מהפסוקים בישיעהו פרק נח (שאנו קוראים בהפטרות יום הכיפורים), פסוקים ה-ז: "הֲכִזָּה יִהְיֶה צוֹם אֲבֹתֵינוּ יוֹם עֲנוֹת אָדָם נִפְשׁוֹ הִלְכָּךְ כְּאִגְמָן רָאשׁוֹ וְשָׁק וְאֶפֶר יִצְעֵי ... הֲלוֹא זֶה צוֹם אֲבֹתֵינוּ פִתַּח חֲרָצוֹת רָשָׁע הִתֵּר אֲגָדוֹת מוֹטֵה וְשָׁלַח רְצוּצִים חֲפָשִׁים ... הֲלוֹא פָּרַס לְרַעַב לְחֶמֶךְ וְעִנְיִים מְרֹדִים תְּבִיא בֵּית כִּי תִרְאֶה עָרִים וְכִסְיָתוֹ וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם".

²⁹ אחריות מזונותינו היא על הקב"ה ולפיכך מי שעושה צדקה כביכול ממלא את מקומו של הקב"ה. ראו ויקרא רבה לד ב: "מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו (משלי יט ז). - אמר ר' לעזר: כתוב: "נותן לחם לכל בשר" (תהלים קלו כה) ובא זה וחסף לו את המצווה. אמר הקב"ה: עלי לשלם לו גמולו, זהו שכתוב "וגמולו ישלם לו". וראה גם המשך המדרש שם: "ועבד לזה לאיש מלווה (משלי כב ז) - אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומר, כביכול דרכו של לזה להיות עבד למלוה". שכביכול הקב"ה שהוא הלווה נעשה עבד למי שנותן את הצדקה שהוא המלווה, כיון שהוא נותן את הצדקה במקום הקב"ה. נושא זה גם היה לקנתור וניגוח בוויכוחים עם גויים (רומי, יוון) שעזרה לעניים נראית להם התערבות במעשי האל. ראו הויכוח של ר' עקיבא עם טורנוסורפוס שמתגרה בו ואומר: "אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסן?" (בבא בתרא י ע"א, בדברינו [ר' עקיבא וטורנוסורפוס](#) בפרשת תזריע).

³⁰ מדרש זה, אגב, הוא על מצוות כי ימוך אחיך, מצוות צדקה, בפרשת בהר, סוף ספר ויקרא. ראו דברינו [מצוות צדקה](#) שם. ראו גם מקבילה בבראשית רבה לג ג. אם באמצע הסיפור אפשר היה לתמוה על ר' תנחומא ש"ירד" על אותו איש על סמך עדות של אדם אחר ושפט אותו לפני ששמע את גרסתו, בסוף הסיפור, אין לר' תנחומא שום היסוס והוא מקבל את גרסת אותו האיש בפשטות וללא כל פקפוק; ועוד הופך אותה לסיבה לתפילה למען הכלל. ועצם הרעיון של מחויבות גרוש כלפי גרושתו, צריך בירור והעמקה והמאיר עינינו יבורך. ואולי בנין אב ליחסים כאלה, על פי המדרש עצמו, הם יחסי אברהם והגר. ראו דברינו [קטורה](#) בפרשת חיי שרה.

³¹ ראו מסכת תענית פרק ג משנה ט: "היו מתענין וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה - לא ישרמו. לאחר הנץ החמה - ישרמו. רבי אליעזר אומר: קודם חצות, לא ישרמו; לאחר חצות - ישרמו. מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות, אמר להם רבי טרפון: צאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב. ויצאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול". מסביר רש"י בגמרא: "קודם הנץ החמה לא ישרמו - דאכתי לא חל עלייהו תענית, כי נחתי גשמים". ולשיטת רבי אליעזר: "קודם חצות - דחצות זמן אכילה היא, מחצות ואילך חל התענית, כיון שלא סעדו בשעת סעודה". והעם חשב שהוא שבח, לא רק בגלל שנחסכה מהם התענית, אלא שראו בזה מעין הפסוק: "טרם יקראו ואני אענה" (ישעיהו סה כד).

³² שים לב שמדרש זה הוא על הפסוק "ונתתי גשמיכם בעיתם" בקטע הברכה שבפרשת בחוקותי. רוצה לומר, נכון שהגשם בא עוד לפני הנץ, אבל עובדה היא שגזרו תענית והשכימו להתפלל. ואילו הטיבו מעשיהם כל העת, היה מתקיים בהם "ונתתי גשמיכם בעיתם" ולא היה צורך לכל זה. כך נראה לנו לפרש מדרש זה. אבל בגמרא תענית כה ע"ב מופיע כל העניין באופן אחר: "שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה, כסבורין העם לומר שבחו של ציבור הוא, אמר להם: אמשול לכם [משל], למה הדבר דומה - לעבד שמבקש פרס מרבו, אמר להם: תנו לו ואל אשמע קולו. שוב שמואל הקטן גזר תעניתא, וירדו להם גשמים לאחר שקיעת החמה. כסבורים העם לומר שבחו של ציבור הוא, אמר להם שמואל: לא שבח של ציבור הוא, אלא אמשול לכם משל, למה הדבר דומה - לעבד שמבקש פרס מרבו, ואמר להם: המתינו לו עד שיתמקמק ויצטער, ואחר כך תנו לו. ולשמואל הקטן שבחו של ציבור היכי דמי? - אמר משיב הרוח - ונשב זיקא, אמר מוריד הגשם - ואתא מיטרא". שמואל הקטן מחזיר אותנו לכל הגמרות שראינו לעיל של צדיקים, מהם נסתרים ומהם גלויים, שמספיק שהזכירו גבורות גשמים: משיב הרוח ומוריד הגשם, וכבר בא הגשם וזה שבחם. אך לפי המקור במגילת תענית, כאמור, השבח הגדול ביותר הוא: "אם בחוקותי תלכו ... ונתתי גשמיכם בעיתם", שכביכול אין צורך אפילו להזכיר גשמים ולשאול עליהם ודי לנו במעשים טובים. ולשבחו של שמואל הקטן עצמו, ראו סנהדרין יא ע"א, סוטה מח ע"ב, ירושלמי סוטה ט יג ועוד. ודעת הביניים היא שיתפללו שהרי הקב"ה מתאוה לתפילתם של צדיקים (הערה 18 לעיל).

ספר האשכול (אלבק) הלכות קריאת התורה דף 10 - קריאת התורה בארץ ישראל³³

ביום אחרון של חג קורין מצות וחוקים ... ואמר מר רב האי ז"ל: שמענו כי סימן הוא יש שקורין "כי המצוה הזאת"³⁴, ועדין קורין אותה בארץ ישראל. ויש שקורין: אם בחקותי עד קוממיות בשביל ונתתי גשמיכם בעתם, כי הוא יום הזכרת גבורת גשמים.³⁵

ברכות דף נט עמוד ב - ברכת הודאה

משנה: על הגשמים ועל הבשורות הטובות אומר ברוך הטוב והמטיב (ברכות פרק ט משנה ב)
גמרא: מאימתי מברכין על הגשמים - משיצא חתן לקראת כלה.³⁶ מאי מברכין? אמר רב יהודה: מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו. ורבי יוחנן מסיים בה הכי: אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו... עד תשתחוה, ברוך אתה ה' רוב ההודאות. רוב ההודאות ולא כל ההודאות? - אמר רבא: אימא האל ההודאות. אמר רב פפא: הלכך נימרינהו לתרויהו רוב ההודאות והאל ההודאות.³⁷

מסכת תענית - מתפללים או לא מתפללים על ריבוי גשמים

פרק ג משנה ח: על כל צרה שלא תבוא על הציבור³⁸ מתריעין עליהן, חוץ מרוב גשמים.³⁹

חג שמח

פתקא טבא וחורף גשום בריא ונעים

מחלקי המים

³³ ר' אברהם ב"ר יצחק (הראב"י) מהעיר נרבונה שבפרובנס (דרום צרפת). נולד בנרבונה בערך בשנת ד"א תתמ"ה [1085] ונפטר שם בתחילת שנת תתק"ט [1158]. בחיר תלמידיו, שלימים נעשה גם חתנו, הוא הראב"ד (ר' אברהם בן דוד) בעל הפלוגתא הידוע של הרמב"ם. ראב"י כתב את ספר 'האשכול', שהוא עיבוד ותמצות של ספרו של רבו ר"י בן ברזילי 'העיתים'. הספר כולל 25 פרקים בנושאים שונים, רובם בתחומי אורח חיים ויורה דעה (המידע מתוך פרויקט השר"ת של בר אילן).

³⁴ דברים פרשת נצבים פרק ל פסוק יא: "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוה היום לא נפלאה היא ממה ולא חקה הוא". ראו דברינו [לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא](#) בפרשת נצבים.

³⁵ הרי לנו תזכורת למנהג ארץ ישראל קדום שהיו קוראים בפרשת הברכה של פרשת בחוקותי בשמיני עצרת! משל אומרים, לאחר כל תפילותינו ובקשותינו ותחנונינו בימים נוראים (סליחות) ובחג הסוכות (הושענות), אין לנו שיר אלא פסוקים כהווייתם בתורה: "אם בְּחַקְתִּי תִלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם: וְנִתְתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעֵתָם וְנִתְּנָה הָאֶרֶץ יְבוּלָה וְעַץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִי: וְהִשִּׁיג לָכֶם דִּישׁ אֶת בְּצִיר וּבְצִיר יִשָּׂיג אֶת זֶרַע וְאֶכְלֶתֶם לַחֲמֶם לְשִׁבְעַת וְיִשְׁבְּתֶם לְכֶטֶח בְּאַרְצְכֶם: וְנִתְתִּי שְׁלוֹם בְּאֶרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאִין מִחְרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רְעָה מִן הָאֶרֶץ וְחִיב לֹא תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם ... וּפְגִיטִי אֶלִיכֶם וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבִּיתִי אֶתְכֶם וְהִקִּימְתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם ... וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לְעָם: אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵהֵיטֵד לָהֶם עֲבָדִים וְאֲשַׁבֵּר מִטַּת עַלְכֶם וְאוֹלַף אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוֹת". שמה נחדש מנהג קריאה זה בשמיני עצרת או לפחות נשלב אותו בתוך הקריאה החוזרת על עצמה אינסוף פעמים של פרשת וזאת הברכה? כך או כך, ראו דברינו [אם בחוקותי תלכו](#) בפרשת בחוקותי.

³⁶ מפרש רש"י: "שהמים קבוצים על הארץ, וכשהטיפה נופלת עליהם, טיפה תחתונה בולטת לקראתה". ופירוש שטיינזלץ: "כלומר שיש שלוליות מים בחוף, וטיפות המים הבאות מלמעלה (החתן), מקפיצות כנגדן טיפות מלמטה (הכלה)".

³⁷ בין אם התפללנו על הגשם או אפילו התענינו והתרענו, בין אם לאו, צריך לברך ברכת הודאה על הגשם שירד. ראו הנוסח בירושלמי (ברכות פרק ט דף יד עמוד א): "רבי יהודה בר יחזקאל אמר אבא מברך על ירדת גשמים יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכינו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו שאת ממניען זו מזו כי יגרע נטפי מים ... ר' יוסי בר יעקב אמר: אלף אלפין ורבי ריבון חייבין להודות לשמך מלכינו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו שאת גומל טובה לחייבים". לנוסחאות נוספות, ראו בראשית רבה יג טו, דברים רבה ז ו. ובכולם יש אולי מקורות קדומים לתפילת נשמת כל חי שאנו אומרים בסוף פסוקי דזמרה בשבת ומועד. וכבר הבאנו בהערה 21 לעיל שעל גשם שירד לאחר תענית (לאחר הפסקת גשמים ארוכה, כמה?) היו קוראים את ההלל הגדול.

³⁸ נראה שזהו המקור לביטוי השגור בפי כל: "על כל צרה שלא תבוא"

³⁹ חיזוק לדעה זו נמצא בגמרא תענית, שוב בסיפור של חוני המעגל: "אמרו לו: רבי, כשם שהתפללת שירדו, כך התפלל וילכו להם. אמר להם: כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה". לעומת זאת מצאנו שם דעה אחרת: "שאלו את רבי אליעזר: עד היכן גשמים יורדין ויתפללו שלא ירדו? - אמר להם: כדי שיעמוד אדם בקרן אפל, וישכשך רגליו במים". ולהלכה נפסק ברמב"ם שיש הבדל בין חוצה לארץ ובין ארץ ישראל. ואלה דבריו בהלכות תעניות פרק ב, פרק בו הוא מונה את כל "הצרות שלא תבואנה" שמתענים ומתריעים עליהן: "אלו הן הצרות של ציבור שמתענין ומתריעין עליהם, על הצרת שונאי ישראל לישראל, ועל החרב, ועל הדבר, ועל חיה רעה, ועל הארבה, ועל החסיל, ועל השדפון, ועל הירקון, ועל המפולת, ועל החלאים, ועל המזונות, ועל המטר... על המטר כיצד? הרי שרבו עליהן גשמים עד שיצרו להן הרי אלו מתפללין עליהן, שאין לך צרה יתירה מזו שהבתים נופלין ונמצאו בתיהן קבריהן. ובארץ ישראל אין מתפללין על רוב הגשמים מפני שהיא ארץ הרים ובתיהם בנויים באבנים ורוב הגשמים טובה להן ואין מתענין להעביר הטובה". אבל הכהן הגדול בים הכיפורים היה מתפלל על אנשי השרון: "שלא ייעשו בתיהם קבריהם". והשרון הוא בוודאי חלק מארץ ישראל.